

Проф. др Бранко Ђерић

Економски факултет Универзитета у Источном Сарајеву – Пале

КАКО ДО ПРАВНЕ ДРЖАВЕ И ВЛАДАВИНЕ ПРАВА

Недавно је Креди Свис објавила фрапантне податке о јазу између богатих и сиромашних у свијету. Половина човјечанства посједује испод 1 % укупне приватне имовине свијета, док 1 % мегамилионера држи 46 % финансијске активе свијета. Једна аустралијска фондација такође је објавила податке о модерном ропству из којих се види да у ЕУ живи 880 хиљада робова, у БиХ 13.789 робова (59. мјесто од 162 скениране земље), а слична је ситуација и у другим земљама регије. О корупцији, криминалу, непотизму, гажењу људских права итд., такође пише се све више и све чешиће.

Стиче се утисак да никад није била израженија чежња за владавином права и правном државом у савременом добу, а да је њих, како би се то рекло, све „мање и тање“. Право се, напосто, свело на моћ, па ко има моћ има и право. О правној држави све је више приступа, а све мање је добре правне државе. Шта је са старим правним принципом корисности државе? Да ли свако право треба да влада или само она која користи свима, тј. држава као јавно добро и корпус права као јавно добро? О томе ће се расправљати у овом раду, као и о најважнијим претпоставкама нужним за владавину права и успостављање и функционисање правне државе код нас, с посебним акцентом на привредни опоравак и излазак из кризе.

Овај рад треба да допринесе бољем разумијевању владавине права и правне државе у овим специфичним доменима, као и о нашем постављану према многим изазовима који у овим подручјима постоје.

Кључне ријечи: Демократија; Јавно добро; Развој; Пословни амбијент.

1. УВОД

Прате ли се наша и шира стварност, те с тим повезано и проблеми владавине права и правне државе, све изгледа као један велики бездан, мрачан, опасан и помало необјашњив. Да ли је људска памет беспомоћна да објасни зашто је све тако, откуда толики друштвени регрес у нас или се све зна, види, али нема се снаге да се ствари промијене на боље? Колико је људских глупости које су трајале деценијама и вијековима само зато што није било потребних напора да се ствари промијене? Послије великих трагедија обично прође много времена док се људи снађу, приберу и схвате шта се десило. Уз то, нису сва друштва, демократије па и кризе, као што је данашња, исте да би се копирала рјешења, одлуке и преносили рецепти. Али, важно је и сазнање да се мора дјеловати активно јер, како би рекао Крлежа, од „слободног кокодакања“ нема пуно користи.

Стварност у Босни и Херцеговини у погледу владавине права и правне државе заиста је деморалишућа. Много је криминала, законорвљености, трулежи и јада. Зар не би требало да је живот и право на живот, сврсисходан и достојанствен, изнад свега, неутуђиво људско право и вриједност? Зар има нешто прече, светије и вредније од тога? То је важно да се схвати и научи. Ваља кренути тим редом у ходу према новој истини која нам је потребна да изађемо на свјетлост дана. И, да уопште нешто почињемо да градимо и стварамо.

2. СТАЊЕ ДЕФИЦИТА ПРАВНЕ ДРЖАВЕ И ВЛАДАВИНЕ ПРАВА У БиХ

Прије него што пређемо на проблем дефицита правне државе и владавине права у Босни и Херцеговини, гледано, додуше, очима економисте, треба указати бар на три важна момента без којих се не може сагледати значај и улога правне државе и права у савременом друштву и привреди.

Први моменат се односи на изградњу одговарајућег институционалног оквира у коме друштво може функционисати, примјереног датом нивоу развоја. Ријеч је о многим старим и новим проблемима које треба „покрити“ правом, али правом с добрим правилима. Не може се, на примјер, за све користити референдум, с одлучивањем већином изашлих бирача, која може бити компромитантно ниска и смијешна. Или, пак, имате другу стварност: грађани, па и запослени настоје све више сами, без посредовања власти, одлучивати о животним питањима. То даје подстрек развоју права и правних рјешења, но не би смјело водити диференцирању радних људи, урушавању тржишта рада и стварању заштићених, дакле привилегованих, поготово у државном

сектору на штету приватног сектора, који би требало да буде сектор иновација и привредне динамике.

Други моменат тиче се домена и домета савремене државне интервенције у привреди. Она мора да остави довољно простора за рад два кључна мотора у економици – приватне својине и конкуренције, тј. тржишта, те да створи социјално праведни режим за функционисање привреде. Без икаквих дилема у размишљању, треба рећи да је правна држава важан институт у модерној привреди, попут својине, тржишта, доброг новца, слободе бизниса и предузетништва, корпоративне организације предузећа, и сл. Ако нема довољно државе (довољно овдје значи – ни превише, ни премало) у привреди, јављају се многобројни проблеми, који много коштају друштво. Они су, прије свега, повезани с тзв. тржишним несавршеностима – дисторзијама, односно неефикасним исходима усљед неуспјешности тржишта да оптимално алоцира ресурсе и координише економске изборе у неким специфичним случајевима. Неефикасни исходи се јављају у поводу:

1. Монопола на тржишту;
2. Јавних добара, о којима тржиште, по правилу, лоше брине;
3. Екстерних ефеката; и
4. Слабе информисаности и асиметричних информација тржишних учесника.

Као такви, они спречавају тржиште да функционише у тзв. социјално-праведном режиму.

Свугдје у свијету, држава је одговорна за функционисање привредног поретка, за стратегију развоја и економске успјехе, те је, отуда, и сам појам државног интервенционизма у привреди широк, развучен појам. Држава интервенише када доноси прописе којим регулише привредну активност, производи у својим предузећима, брине о екологији, одржава паркове, водоводне системе, финансира школе, болнице, управља државним сектором, па, онда, кад штити својину и уговор, кад одређује цијене и плате у неким случајевима, кад „истјерује“ сиву економију, спроводи национализацију или приватизацију, брине о емисији новца, економској политици, социјалном стању у друштву, итд.

Али, та интервенција мора бити вршена у складу с правилом „што више конкуренције, а што мање државе“, водећи, при томе, рачуна о односу користи и трошкова сваке државне акције у привреди, независно од тога које инструменте држава користи, и независно шта чини механизам економског мијешања државе у привредни живот (порези, државни трансфери, јавне набавке, и сл.). Важно је знати и следеће: модерна држава не интервенише само због несавршености тржишта и

потенцијалних тржишних дисторзија, него и из тзв. друге групе разлога. Она обухвата специфична питања и проблеме као што су: квазитржишта, атомске технологије, мериторна добра, урбанизација, просторни развој, нестабилност привредног раста, нужност постојања резерви за развој и опстанак друштва, антикризни менаџмент, и сл. Стратешки приоритети интервенционистичког ангажмана модерне државе у привреди су, свакако, ови: крупне инвестиције, иновациона политика и стимулација продуктивности, одрживи привредни раст и економска политика, образовање и људски капитал, јавно здравство и пензијско осигурање, социјални програми, пословно-инвестициони амбијент, подршка својим предузећима у екстерном привређивању на свјетском тржишту у условима глобализације, итд.

Трећи момент који овдје треба апострофирати тиче се вектора државе, тј. темељне оријентације, темељног правца или курса правне државе који можемо представити у виду државе као јавног добра.¹ Није свака правна држава идеал, него само држава израсла у јавно добро. Ми се залажемо за правну државу и државу као јавно добро (друштвено корисна) у својој јединствености, сраслим у јединствен ентитет. Само правна држава може бити друштвено корисна. Партијске државе служе, првенствено, не друштву него партији на власти, њеној елити и њеном „свештенству“, мада је могућ и вишепартијски једнопартизам.

Држава која користи свима у својој бити је јавно добро; у противном ради се о држави као јавном злу, дакле нечијој приватној држави, значи држави онога који је „сјео на систем“. Попут Ћире на врх сламе „што брковима плаши вроне“... Додуше, тај Ћиро нешто корисно и намјерава да ради, али слабог је оружја и алатки. Државом као јавним добром може се звати само она држава која је правна, демократска, рационална – мања, јефтина и штедљива, ефикасна, правична и праведна, поштена, социјална, отворена, храбра у сучељавању са силама таме и мрака (мафија, корупција и криминал, варваризам, природне стихије, ширење заразних болести...). И то, прије свега, у домену очувања снаге закона, заштите функција економског поретка, борбе против монопола и тржишне стихије, политике благостања, једнакости шанси и праведности, заштити имовинских односа у друштву, итд.

Треба знати да само квалитетан политички процес и јавни избор (одлучивање) воде ка држави као јавном добру. Многобројни су фактори који деформишу тзв. политичко тржиште и политички процес и јавни избор. Ту се мисли првенствено на бирократизам, политичку пасивност бирача, лобизам, политичко рентијерство, „парадокс гласа-

¹ Шире о томе, вид. Б. Ђерић, *Основи економске политике*, Пале 1998, 89 и даље.

ња”, трговину гласовима, итд. Тога има напретек и код нас. Кад држава не функционише како треба и не влада право, прије свега због политичког процеса, али и неких других разлога, онда се има стање какво је у Босни и Херцеговини. Набројаћемо, у даљем тексту, неке елементе стања правне државе и владавине права у нашој земљи, довољне да се о том стању просуђује, без намјере да се на свим елементима дуже задржавамо.

Прије свега, треба указати на незаконито прислушкивање грађана у Босни и Херцеговини, без судског налога и супротно европским стандардима, уз још важећа старовременска правила и процедуре. О томе се у јавности све више расправља и пише.

Све више се говори о корупцији, криминалу и организованом криминалу код нас. Партије, држава и правне институције су одавно, у извијесној мјери, окренули леђа грађанима и привреди. Структурни дијалог о правосуђу у БиХ открио је све његове слабости и противрјечности.

Статистика показује да имамо скоро 14.000 модерних робова (раде, а не примају плату, нису социјално осигурани ни заштићени, без потребних социјално-радних гаранција, права на одмор, итд.), по чему смо на 59. мјесту од 162 скениране земље. Босна и Херцеговина спада у земље гдје се стално крше права радника.

У најновијем глобалном индексу радничких права скенирано је 139 земаља свијета на бази цијелих 97 индикатора потребних за оцјену заштите радних права у пракси и законодавству. Најгоре земље у том погледу оцијењене су индексом „5+”, а БиХ, заједно са Србијом и Хрватском, припада групацији од 26 земаља у којима се крше права и онемогућава борба радних људи и синдиката, кроз преговоре и на друге начине, за боље радне услове, оцијењена је индексом „2”.

Образовање се урушава муњевитом брзином и клизи, по ефектима гледано, до необразовања. Са неуређеном државом или без државе, свеједно. Дефицит знања постаје главна кочница привредног развоја.

Земља сазријева и постаје признати члан међународне заједнице с растом свијести о поштовању туђе својине, а посебно резултата људског рада и људске креативности. У том смислу, заштита интелектуалне својине, односно индустријске својине и ауторских права, као нематеријалних, тј. духовних права и типичних приватних права постају неком специфичном мјером правне државе. У нашој земљи далеко смо још од тога. Дигитално тржиште је порозно, нерегулисано и нема „ловостаја” кад је у питању отуђивање, односно присвајање туђег интелектуалног дјела.

Из дана у дан, све већа је незапосленост и сиромаштво. Босна и Херцеговина има данас око 550.000 а Република Српска око 150.000 незапослених. Гдје је била власт, је ли владало право?

Земља је добрим дијелом деиндустријализована, а држава нејака и неорганизована да помогне у том домену. Постали смо земља трговине и шверца, разних маржи и провизија, и чиновништва. И у Босни и Херцеговини, али и у „бољем ентитету“ (Република Српска), учешће прерађивачке индустрије не излази на 10 % БДП.

Кредитни рејтинг земље је низак – никакав, каже се за њега да је тзв. „ниво смећа“. Према *Standard & Poor's* рејтинг агенцији, тај рејтинг је оцијењен оцјеном Б/стабилни изгледи; Мудис (*Moody's*) оцјена Б3/стабилан.

Кредибилитет за привлачење страних инвестиција у Босни и Херцеговини је слаб. Инвестициони ризик износи 50 % од улагања и далеко је већи, десет пута, него у ЕУ-28 (око 5 %), два до три пута већи него у сусједној Хрватској. Томе доприносе корупција, слаба понуда услова за пословање и постизање конкурентности, имиџ земље као пословно инвестиционе дестинације у свијету, низак ниво економских слобода, итд., што је у најтјешњој вези са функционисањем државе и владавином права.² На мапи политичких ризика за 2013. годину, компаније „Меплкрофт“ (*Maplecroft*), БиХ се са 5,53 бода од десет могућих нашла на посљедњем мјесту у регији, као изузетно ризична земља. На Блумберговој (*Bloomberg*) листи најбољих земаља за бизнис 2013. године, од 161 земље нема Босне и Херцеговине међу првих 50. За 2013. годину, ИМД институт из Швајцарске је БиХ по прављачности за инвеститоре сврстао на 88. мјесто од 114 земаља.

Према индексу економских слобода (мјери заштиту ових права, односно слобода: власничка права, слобода од корупције, фискалне слободе, слобода пословања, радне слободе, монетарне слободе, слобода трговине, слобода инвестирања, финансијске слободе, висина јавне потрошње) Херитаџ фондације (*Heritage Foundation*) за 2013. годину, Босна и Херцеговина се налази на 103. мјесту од 177 скенираних земаља, и то са просјечном оцјеном за све слободе од 57,3 бода од 100 могућих. Њој је припало 38. мјесто од 43 европске земље. Европска унија има просјечну оцјену 66,1, свијет просјечну оцјену 59,6.

Гледа ли се Индекс глобалне конкурентности Свјетског економског форума из Давоса, видјеће се да БиХ посљедњих година поправља своје мјесто на табели према том индексу, али је оно још увијек

² Вид., у даљем, извјештаје поменутих међународних организација за наведене године.

ниско – 88. мјесто од 144 рејтинговане земље. На тај индекс велики утицај имају макроекономска стабилност, изграђеност институција, инфраструктура, уређеност тржишта, итд. Извјештај о тзв. лакоћи пословања (*Doing business report*) Свјетске банке за 2013, од 185 економија сврстава БиХ на 126. мјесто у цјелини, а по неким елементима и на ниже мјесто. Тако, по отпочињању бизниса – на 162. мјесто, добијању грађевинске дозволе на 163. мјесто, прикључењу на електричну мрежу 158. мјесто, регистрацију власништва – 93. мјесто, заштити инвеститора – на 100. мјесто, порезима – 128. мјесто, провођењу уговора 120. мјесто, затварању фирме – 83. мјесто, итд. Босна и Херцеговина је најлошије рангирана земља у региону.

Свјетски извјештаји о корупцији говоре да смо једна од најкорумпиранијих земаља у свијету. Према свјетском индексу владавине права „*World Justice Project-a*” за 2012. годину, Босна и Херцеговина се налази на 64. мјесту од 97 земаља, и то по борби против корупције на 51. мјесту, реду и безбједности на 28. мјесту, заштити основних права на 36, казним мјерама на 29. и отворености влада – на 45. мјесту. Легатум индекс просперитетности земаља Легатум института из Лондона сврстао је БиХ 2012. на 99. мјесто од 142 земље (зачеље држи Централноафричка Република), вреднујући економију, слободу бизниса, владавину, образовање, здравство, безбједност, персоналне слободу и социјални капитал. Према Глобалном индексу корупције Транспаренси Интернешенела (*Transparency International, TI*), тзв. ГЦИ индексу за 2013. годину, БиХ и Србија дијеле 72. и 73. мјесто од 177 скенираних држава са 42 бода од 100 могућих (1 – највиши степен корупције, а 100 – стање без корупције).

Гледајући у цјелини правно стање и пословни амбијент Босне и Херцеговине на бази претходних извјештаја и података, може се закључити сљедеће: налазимо се по квалитету пословно-инвестиционог амбијента у посљедњој трећини земаља, са лошом климом и имиџом. Пословни људи, предузетници из свијета имају много боље прилике код великог броја земаља, него код нас, и отићи ће прије њима него што ће доћи код нас.

На просторима Босне и Херцеговине и западног Балкана традиционално се нудило свега више, па и „правде”, а понајмање слободу (са одговорности) и владавине права и правне државе. Било би мање штета од поплава, од лошег школства, корупције, људи би били борбенији за своја права, бржи би био опоравак и излаз из кризе итд., да је стање у погледу правне државе и владавине права у нас боље.

Но, ако је римско право створило, како кажу, цивилизовану Европу, нама остаје да се надамо да ће промјена стања на подручју о коме пишемо створити нови Балкан и бољу Босну и Херцеговину. Разумије

се, уз напоре на стварању нужних претпоставки за егзистенцију правне државе и владавину права. За право се, иначе, каже да има „божију природу” и поријекло, те да су његова примјена и суштина условни, тј. зависни од историјских датости, усљед чега је и „знак параграфа крив да би се још више кривио”,³ разумије се, под утицајем напора и тежњи да се право прилагоди животу. Владавина права и правна држава су *идеал коме се тежи*, и не достижу се у кратком року и за кратко вријеме. Неко је рекао да је и „праведни судија” идеал о коме људи сањају и који се ријетко достиже. Од пада Бастиље 14. јула 1789, прокламовано је начело „једнакости људи пред законом”, али и данас се дешава да се другачије кажњава богат човјек или јавности познат човјек, а другачије обичан смртник.

Али вриједи се борити за идеал правне државе и владавину права. Ваља знати да и право има своје „несаломиве”, своје јунаке који стварају историју и о којима правна историја брине.

3. УСЛОВИ ОСТВАРЕЊА ПРАВНЕ ДРЖАВЕ И ВЛАДАВИНЕ ПРАВА У БиХ

Земље које се данас могу узети као земље среће и благостања су, уз изузетак Швајцарске, све земље сјевера Европе и Америке, а ту убрајамо Канаду, Данску, Шведску, Норвешку, Холандију, Велику Британију и неке друге. Све се оне, без изузетка, специфицирају стабилним правним поретком и заштитом људских права, ниском корупцијом, ефикасним системом социјалне заштите, рађањем и отвореношћу према имиграцији, ефикасним системом школства и квалитетним високим образовањем, високом запосленосту и економском активношћу, добрим приходима домаћинстава из вишеструких извора, итд. То нам може бити, извијесно, поуздана основа за разматрање услова за развој правне државе и владавине права.

Могло би се навести много фактора који су предуслов за владавину права и правну државу. Због ограничености простора у овом раду, ми ћемо се уkratко осврнути само на ове:

1. Превладавање експлозивног социјалног стања и бијезде;
2. Напредак демократије, отвореност медија, и поштовање људских права;
3. Боља организација државе и државних установа;
4. Здрава привреда с тржишном регулацијом; и
5. Квалитетно образовање и ефикасан школски систем.

³ П. Кунцевич, *Легенда Европе*, Београд 2007, 208.

Експлозивно социјално стање и велико сиромаштво не погодују развоју правне државе и владавине права. Чак, могло би се тврдити да представљају велику опасност и ризик за државу и њен укупни поредак, и зато оно мора бити постепено, смишљено и упорно превладавано.

Већ смо изнијели неке податке о социјалном стању у БиХ. Није само у питању велика незапосленост од преко 550.000 људи. Екстремно сиромашног становништва у БиХ има између 18 и 20 %, а и огромна већина становништва је сиромашна, са „индексом биједи“ око 30 % (стопа незапослености + стопа инфлације), у најбољем случају. Тзв. индекс зависности достигао је најниже историјске границе и износи 1,3 : 1 (однос осигураника и пензионера), а у Републици Српској и 1,2 : 1.

Усљед ниских примања, малих прихода и „истопљеног“ богатства, наш човјек све теже живи, дајући 50–70 % своје плате за храну (у ЕУ 15 %). Средњи социјални слој је практично нестао, тако да популациони агрегат, сем десетине богатих, чини сиромашно становништво. Многи имају тзв. резервну надницу захваљујући „инјекцији“ дијаспоре која се крећу у износу око 3,5 милијарди марака годишње. Задуженост становништва се креће око 6000 марака, што је близу годишњег *per capita* друштвеног производа. О личним банкротствима да и не говоримо.

Они који раде, с платама на егзистенцијалном мимимуму, и по неколико пута имају мању сатницу него радник у Њемачкој, на примјер. Треба напоменути и ово: људи који данас живе у екстремном сиромаштву у свијету живе просјечно од 1,25 долара на дан. То је разлог за покретање свеобухватних акција Уједињених народа на плану партнерства и јединства свијета за праведнији свјетски поредак, елиминисање неједнакости, и визију технолошки напредне, одрживе и праведније сјетске привреде. Да ли је у овој земљи, гдје је власт главна својина, социјално стање могло бити боље? Сигурно да је могло, да се друштво изборило за бољи систем, боље јавне политике, власт, менаџере... Треба овдје упозорити и на то да постоје границе до којих се социјална политика може водити науштрб економског раста. Да подсјетимо: по правилима тржишне економије то се не би смјело, ни требало чинити. Постоје бољи и опробани начини. Укупно социјално стање се поправља првенствено развојем економике и то нарочито инвестицијама у њен приватни сектор, школским системом, те социјалним системом и социјалном политиком. У оквиру социјалне политике благостања, најважније мјере су отклањање диспаратитета у цијенама и факторским дохоцима, прерасподјела капитала, прерасподјела дохода и, ако то све није довољно, укључује се инструмент социјалне помоћи.

Треба примијетити да су напуштање кризе, бржи привредни опоравак, производња и конкурентни економски систем најбоља средства превладавања тешке социјалне ситуације. Али, о томе се мало јавно говори и пише. Кризна ситуација се стално правда ратом, ако не ратом онда свјетском рецесијом, па елементарним непогодама, а у посљедње вријеме и неким свјетским мрежама. Никад властитим слабостима.

У развоју *демократије* Босна и Херцеговина не смије да назадује, с обзиром на то да је она општи предуслов владавине права и правне државе. Демократија озбиљно стагнира, а у неким елементима и назадује. Уз то, треба знати да је опасно демократију сводити на формалну демократију, поготово што она код нас није ни у половичној мјери консолидована. У посљедњем годишњем Извјештају Фридом Хаус-а (*Freedom House*), америчке невладине организације, развој демократије у БиХ је оцијењен оцјеном 4,43. Најбоље стоји Словенија (1,93), затим Србија (3,64), Хрватска (3,68), Црна Гора (3,86), па Македонија са оцјеном 4,0 и Косово 5,14. Оцјена на скали иде од 1 (најбоље стање) до 7 (најлошије стање) а изводи се на бази оцјена за седам области, и то: изборни процес, независност медија, цивилно друштво, демократско управљање на националном нивоу, управљање на локалном нивоу, правосуђе и, на крају, корупција. Рак рана демократског развоја у БиХ је корупција, али и недостатак политичке воље за нужне компромисе који би релаксирани и деблокирали централну државну власт и оспособили је да остварује задатке који су јој уставом земље додијелиени.

Владање помоћу посредника (елита „експерата“), неотварање правих питања у интересу грађана и народа, као и свођење демократије на пуко гласање, без добре припреме, представља злоупотребу демократије и институција, поготово кад се свјесно заборавља на државу као сервис грађана и других субјеката легитимног политичког процеса.

Ако је демократија владавина народа, онда у Босни и Херцеговини у име тог народа многе проблеме треба брже рјешавати. У име народа и на демократски начин, требало би суштински отворити, прије свега, ова питања: трошење новца пореских обвезника, стварање нових радних мјеста, убрзање реформе правосуђа, системска корупција, организација државе, повјерење у институције система, кашњење у доношењу неких закона (Манивал пројект...), буџета, продубљивање разлика у шансама младих генерација у просторном и сваком другом смислу, криза и опоравак, европске интеграције, итд.

Треба посебно указати и на то да није добро што се све политизује, што јача мржња међу људима. Није добро ни што интелектуалаца нема у политици. Неких интелектуалиста или, боље речено, интелек-

туалних хибрида, опет, има на претек. Не мислећи, упропастили смо предузећа у приватизацији и скоро постали колонија и изгубили економску моћ, као неизоставни темељ демократије. Хоћемо у Европску унију, заборављајући, при том, да праву ратификацију наших жеља у том смислу овјеравају европски купци наше робе или, пак, европски инвеститори у нашу привреду.

У БиХ је политика све, а привреда, као вриједност, тек нешто што се мора имати. То је могуће и стога што у БиХ политика бруси и буши све, сваку „греду“, па и оне које није потребно. Притом, имамо у виду чувену опсервацију Макса Вебера да је политика „споро бушење кроз дебелу греду“. Политика, уз то, код нас даје партиципацију у власти, више комоције, углед, омогућује луксуз, утицај, и зато је „на цијени“.

Правна држава и владавина права не могу се замислити без потребних ресурса, а то им омогућује јака и здрава економика. Она мора бити стално динамична и продуктивна. Јер, ако нема привредног раста, сиромаше се, а до тога долази усљед неконкурентности која се јавља као последица трајнијег задржавања политички управљивог модела умјесто конкурентног тржишног модела привредног раста. Посматрају ли се најконкурентније земље свијета, видјеће се да се оне ослањају на експортне индустрије и производње, добре школе и универзитете, добре институције, способан, а не подобан макроменаџмент, те предузетништво и фискалну консолидованост.

Жели ли бити конкурентна у овим савременим немирним водама и турбулентним временима, Босна и Херцеговина мора посветити пажњу организацији државе и реформи државних институција, информационим технологијама, пословно-инвестиционој клими, образовању и функционисању тржишта рада, јер од његове структуралне хармоније и функција зависе зараде, продуктивност рада, те динамика запошљавања свих људи, а поготово младих. Подсјећамо, свакако, због свог значаја, и на тзв. „5 и“: индустрија, инвестиције, иновације, извоз, интеграције. Добро организована држава са јаком, стабилном и здравом привредом боље врши своје функције и служи својим грађанима.

Модерне државе се препознају по својим привредама. Привреде су често најважнији фактор њиховог имиџа у свијету. Савремена привреда се одликује великом брзином промјена, технолошких прије свега, усљед чега се просјечни вијек фирме скратио са 75 на осам година, а вијек радног мјеста са некадашњих 40 на пет-шест година, стварајући нове обавезе за државу као интервента у привреди. Због властитог интереса и заинтересованости, гледано из угла финансијских ресурса који су јој потребни, држава мора стално да подржава своју привреду,

како би постала и остала тржишна привреда, привреда знања, зелена привреда, конкурентна, ефикасна и инклузивна. Стога, није добро пажњу превише задржавати на јавном сектору, из партијских разлога, а заборавити на тржишни, тј. приватни сектор економике. У Босни и Херцеговини, овај даје тек 60 % БДП.

У функцији економског јачања правне државе и владавине права три проблема су посебно значајна и треба им посветити највећу пажњу. То су структурне реформе, инвестиције и извоз, другим ријечима пословни амбијент, те отклањање нефункционалности, тј. ригидности тржишта рада. Структурне промјене су најбитније, јер од будуће структуре привреде и друштвених дјелатности зависи фискална одрживост, конкурентност и привредни раст земље.

Образовање се данас сматра тзв. нултим приоритетом развоја сваке земље, уз инфраструктуру, здравство и културу, и то првенствено зато што даје огроман допринос привредном и друштвеном развоју. Образовање доприноси развоју тако што даје знање, искуство, компетенције или вјештине, те изграђује карактер људи.

Данас се све више говори о тзв. образовању за одржив развој, проистеклом из парадигме одрживог развоја као посљедњег и највишег домета теорије развоја уопште. Корпус људских и осталих права је, уз природу, друштво, економију и технологију један од најважнијих сегмената те парадигме, која их разматра у сталној и нераскидивој везаности. Образованост у контексту те идеје подразумијева не само знање, него и разумијевање еколошких императива и граница производње и природе, узимајући у обзир посљедице знања.⁴ Из тих разлога, све може бити у рецесији, али просвјета не. Ради се о томе што образовање служи развоју друштва и доприноси да оно постигне два кључна задатка: да људи постану добри и паметни.

Образовање доприноси развоју друштва, државе и владавине права. То важи за цјелокупно образовање, од примарног до терцијарног, високошколског, а не само правног и правничког. Из овог угла гледано, за владавину права и успон правне државе неопходно је стално спознавати слабости образовања и образовног система, па и универзитетског, поготово из угла репродукције кључних друштвених вриједности као водила кроз живот (законитост, модерност, идентитет, здрава утакмица, емпатија, тежња добру, моралност, правда, милосрђе, итд.). Образовање какво данас имамо ће нас „убити у земљу” због партијских менаџера у школству, неодговорности и површности, одвојености од науке, формалног мониторинга, што доприноси из-

⁴ Шире, вид. В. Ракић, С. Вукушић, „Одгој и образовање за вриједности“, *Друштвена истраживања* 4-5/2010.

градњи друштва „незанања и бесмисла“, умјесто друштва знања и смисла. Такозвана страначка пјешадија није само покорила друштво него и факултете, имајући своје „официре за везу“ и диригенте у институцијама система школства. Тиме су створени предуслови за продирање неких вриједности које нису добре за нормални развој друштва. На другој страни, образовни систем производи огроман „шкарт“, учи се напамет. А, хвалићемо се да имамо еквивалентан, компарабилан и компатибилан образовни систем у Европској унији. Да, формално гледано. Али, погледајмо резултате привреде, резултате тестирања ђака и студената, стање откривених талената, постотак новача или оних који обнављају и не завршавају студије, итд. Често су најгори у првом плану. Са њима нема развоја, нема правне државе, нема владавине права.

У озбиљним земљама, образовање се не дијели на државно и приватно, него на добро и лоше, и свагдје се води тако да буде понос државе и друштва. Уз такво образовање, које, прије свега, формира комплетне и технички дјелотворније људе,⁵ биће напретка и друштва и државе. Такво образовање заслужује да се зове најважнијом инвестицијом у развој земље.

4. ЗАКЉУЧАК

Јака и здрава нација не ствара се без друштвених вриједности и духовних врлина које јачају њен дух, морал, снагу и постојаност. У том контексту, у овом раду смо покушали да обрадимо значај правне државе и владавине права као тих вриједности и битних предуслова који воде до тих идеала. За боље постављање назначене тезе било је нужно указати на значај саме теме, а посебно на нека питања која улазе у шири корпус правне државе и владавине права у савременом добу. Слиједећи ту идеју, задржали смо се на три аспекта: први се односи на потребу да се стално, одмјерено и паметно прилагођава институционални оквир у ходу развоја, други се односи на домен и домете интервенционизма савремене државе у привреди, а трећи на корисност државе, тј. на државу као јавно добро. У раду смо нарочито нагласили да се државом као јавним добром може означавати само правна, демократска, рационална, дакле, мања, јефтина, и штедљива држава те, затим, ефикасна, правична и праведна, поштена, социјална, отворена и храбра држава када се, у случају нужности, мора сучелити са силама „таме и мрака“.

Многобројни су примјери дефицита правне државе и правне владавине у БиХ, а само на неке је указано шире, ослањајући се при томе

⁵ Вид. Е. Сабато, *Појединац и универзум*, Чачак 2005, 108.

на домаћу и страну статистику и специјалне међународне извјештаје. У достизању идеала правне државе и владавине права посебно је укључено да се овај идеал не може постићи без одговарајућих предуслова. У раду смо се нарочито задржали на неким најбитнијим условима, односно факторима, а то су: брже елиминисање сиромаштва и биједи, развој демократије, јачање привреде и, уопште, економије као вриједности, те на образовању и ефикасном школском систему.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ

Библиографске референце

1. Ђерић, Бранко, *Основи економске политике*, Економски факултет Универзитета у Источном Сарајеву, Пале 1998;
2. Кунцевич, Пјотр, *Легенда Европе*, Клио, Београд 2007;
3. Ракић, Вили, Вукушић, Свјетлана, „Одгој и образовање за вриједности“, *Друштвена истраживања* 4-5/2010;
4. Сабато, Ернесто, *Појединац и универзум*, Алеф, Градац, Чачак 2005.

Full Professor Branko Đerić, LL.D.

Faculty of Economics, University of East Sarajevo – Pale

HOW TO ACHIEVE THE RULE OF LAW

Summary

Credit Suisse recently published striking information on the gulf between rich and poor in the world. Half of the mankind owns less than 1 percent of the overall private property in the world, while 1 percent of the multimillionaires hold 46 percent of the financial assets of the world. An Australian foundation also published information on the modern slavery which shows that 880 thousand slaves live in the EU while 13.789 modern slaves live in Bosnia and Herzegovina (59th place on the list of 162 countries).

It seems that longing for the rule of law has never been so strong and that at the same time the rule of law diminishes more and more every day. In this work, we advocate the idea that the state as a public good should prevail. We shall discuss the idea of a state as a public good as well as the necessary preconditions for the rule of law, with particular accent on economic recovery.

Key words: *Democracy; Public Good; Development; Business environment.*